

Covid-19 Döneminin Görünmeyen Yüzü: Çocuk İşçiliği

FADİME KÜBRA OZAN

SEVİNÇ PEHLİVAN SÜTLÜ

Özet

“Çocuk işçiliği” çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanmaktadır. İngiliz Cerrah Percivall Pott tarafından 1775 yılında yayınlanan makalede baca temizleyici olarak çalıştırılan çocuklardan ve bunların sağlık risklerinden bahsedilmesi çocuk işçiliğinin tarihinin eskiliğini göstermektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte çocuk işçiliği daha görünür hale gelmiştir. Günümüzde de evrensel bir problem olmaya devam etmektedir. 2019 yılında meydana gelen ve hızla yayılan Covid-19 salgını ekonomi ve çalışma şartlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Covid-19 salgınında uygulanan kısıtlamalar, ekonomide kriz yaratmış ve yoksulluk oranları artmıştır. Okulların kapatılmasıyla çocuklar iş hayatında daha fazla yer almaya başlamış ve ağır koşullarda çalıştırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu makalede Covid-19 dönemi ve çocuk işçiliği üzerine etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, çocuk işçiliği, Covid-19

– DERLEME MAKALE –

FADİME KÜBRA OZAN, f.kubrazann@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Çalışmaları Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
ORCID <https://orcid.org/0009-0007-3021-5546>

SEVİNÇ PEHLİVAN SÜTLÜ, ssutlu@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6847-1798>

Geliş tarihi 18.08.2023 • Kabul tarihi 03.11.2023
DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.301>

The Invisible Face of The Covid-19 Period: Child Labor

Abstract

“Child labor” is often defined as work that prevents children from experiencing their childhood, diminishes their potential and dignity and is harmful to their physical and mental development. The article published in 1775 by British surgeon Percivall Pott on children working as chimney sweeps and their health risks shows the long history of child labor. With the Industrial Revolution child labour became more visible. Today, it continues to be universal problem. In 2019, the rapidly spreading Covid-19 pandemic negatively affected the economy and working conditions. The restrictions imposed during the Covid-19 pandemic have created a crisis in the economy and poverty rates have increased. With the closure of schools, children started to be more involved in business life and faced the danger of working under harsh conditions. This article evaluates the Covid-19 period and its impact on child labor.

Keywords: *Child, child labor, Covid-19*

Giriş

İnsanlık, tarihi boyunca birçok afet ve salgınlarla mücadele etmiştir. Bu salgınların sonucusu Covid-19 salgınıdır. Virüs kaynaklı olan ve ilk olarak 2019-nCoV şeklinde ifade edilen koronavirüs, daha sonraki süreçte Covid-19 olarak adlandırılmıştır (Budak&Korkmaz, 2020). Covid-19, 2019 yılının aralık ayında Çin’de çıkmış ve hızlı bir yayılım göstermiştir (Sarman, Tuncay&Sarman, 2020). Dünya Sağlık Örgütü’nün Covid-19’u 2020 yılında pandemi ilan etmesiyle birlikte sağlık sektörü hızlı tedavi arayışına girmiş ve sağlık personelleri daha yoğun çalışmışlardır (Marraro&Spada, 2020). Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 sağlık krizi nedeniyle hükümetler kendi önlemlerini almak için toplumlara birtakım yaptırımlar uygulamışlardır. Bu yaptırımların içinde karantina, sosyal izolasyon, seyahat kısıtlamaları yer almıştır. Ülkemizde de benzer önlemlerin yanı sıra sokağa çıkma yasakları, maske takma zorunluluğu, düğün yasağı gibi kısıtlamalar uygulanmıştır. Uygulanan bu kısıtlamalar, var olan salgının toplumda ve bireyde psikolojik etki ve tepkilerinin, sosyal ve kültürel etmenlerin değişmesinde etkin rol oynamıştır (Koçak&Harmancı, 2020). Yaşanan salgın, toplum ve halk sağlığını etkilemiş, hem bireylerde hem de toplumda sosyokültürel ve psikolojik olarak ağır hasarlara yol açmıştır (Doğan &Çiftçi). Bununla birlikte Covid-19, sadece psikolojik etkiye sebep olmamış aynı zamanda sosyal ve ekonomik

anlamda da değişime yol açmıştır. İş yerlerinin kısıtlamalar kapsamında kapatılması, özellikle özel sektör çalışanları arasında ciddi ekonomik sorunlara yol açmış, devlet tarafından verilen destekler çoğunlukla yetersiz kalmıştır.

Kısıtlamalardan en fazla etkilenenler yaşlılar ve çocuklar olmuştur. Sokağa çıkma yasakları bu gruplarda daha katı uygulanmıştır. Çocuklar temel hakları olan eğitimden mahrum kalmıştır. Covid-19'un çocuklar açısından en çok etkilediği alan şüphesiz eğitim sektörü olmuştur. Eğitimin uzaktan ve online şeklinde yürütülmesi internete erişimi olmayan çocukları eğitimden mahrum bırakmıştır. UNICEF bu durumu "küresel bir eğitim acil durumu" olarak tanımlamıştır (Verza, Valdez&Costa, 2020). Ülkemizde, tüm dünyada olduğu gibi eğitime online devam edilmiş ve okullar geçici olarak kapatılmıştır. Zorunlu eğitimin, çocukların erken yaşta evlilik, çocuk işçiliği gibi istismarlara karşı koruyucu olduğu bilinmektedir. Covid-19 salgını ile yaşanan ekonomik sorunlar ve eğitimin kesintiye uğraması çocuk işçiliğinin önünü açmıştır.

Çocuk Kavramı ve Çalışan Çocuklar

Çocukluk dönemi bireyin fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişiminin yaşandığı, erişkin olarak topluma nasıl katılacağına belirlenmesi nedeniyle hem birey hem de toplum için önemli bir süreçtir. Tarih boyunca çocuk kavramı değişmiş ve her ülke kendi toplum yapısına uygun olarak çocuk ve çocukluk kavramını tanımlamıştır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, çocuk kavramını "Bebeklik dönemi ile ergenlik dönemi arasında kalan gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak" şeklinde tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Aykaç (2016) tarafından ise "Yetişkinlerin yanında kimlik kazanıncaya kadar ve kendi zihinsel ve bedensel bütünlüğünü geliştirmesi için yetişkin tarafından korunması gereken kişi" olarak tanımlanmıştır (Aykaç, 2016). Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesinde çocuk; "erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşından küçük herkes" olarak tanımlanmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulünü takiben düzenlenen Dünya Çocuk Zirvesi'nde her çocuğa daha iyi bir gelecek sağlamak için hedefler ve tedbirler belirlenmiştir ki bu dönem çocuk işçiliği ile mücadelenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (UNICEF, 2023).

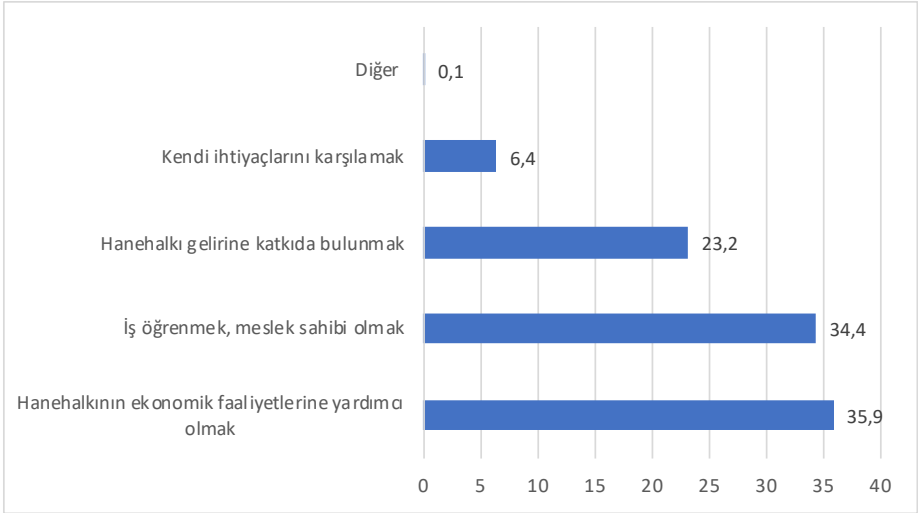
Çocuk işçiliği, küreselleşen dünyada iş yaşantısının kar odaklı anlayış ile dayattığı toplumsal sorunlardan biridir (Berigel&Eroğlu, 2019). Çocuk tanımının toplumlara göre değişimine benzer şekilde çocuk işçiliği kavramı

da toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu farklılığın ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile ilgili olduğu bilinmektedir (Şimşek, Barışık&Ege, 2016). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çocuk işçiliğini “çocukların çocukluk dönemlerini yaşamalarına engel ve sınırlama getiren, çocuğun özgüvenini kırarak toplumdan dışlanmasına neden olan ve çocuğun her anlamda gelişimini etkileyen işlerde çalıştırılmaları” olarak tanımlamaktadır (International Labour Organization, 2013). Erdoğan ve Semerci (2019) ise çocuk işçiliğini; “çocuğun haklarından mahrum bırakılması ve sosyo-fiziksel ve bilişsel yönden çocuğa zarar veren her türlü etkinlik” olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan&Semerci, 2019). Bu tanımlar üzerinden bakıldığında çocuk işçiliği sadece çocuğu değil; çocuğun içinde bulunduğu aile ve toplumu da etkilemektedir.

Çocuk işçiliğinin tarihçesi ilk toplumlara dek uzanmaktadır. Avcı ve toplayıcı toplumlardan sonra aile ve mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte çocuklar ailelerinin yanında tarım ve hayvancılık sektörlerinde çalışmışlardır (Erbay, 2008). Özellikle tarım devriminin gerçekleşmesiyle beraber çocuklar işgücü olarak görülmüş ve üretimin arttırılması için sahip olan çocuk sayısını arttırma yoluna gidilmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte makineleşme sürecine hızlı bir geçiş yapılmıştır. Dünyayı etkisi altına alan kapitalizm karşısında küçük işletmeler kapanmıştır. İşsiz kalan işçiler ise fabrikalarda çalışmışlardır. İşçilerin büyük bir çoğunluğunu ise çocuklar oluşturmuştur (Şahin, 2012). Çocuklar gelişim süreçlerinin taşıdığı özellikler nedeniyle çevresel faktörlerden erişkinlere göre daha fazla etkilenmektedir. İngiliz cerrah Pott tarafından küçük vücut yapıları nedeniyle baca temizliğinde çalıştırılan çocuklarda testis kanserinin sık görüldüğüne dair yapılan çalışma sonrası çalışan çocukların sağlıklarının korunması gündeme alınmış, takip eden süreçte çocuk haklarını koruma altına alan çok sayıda yasal düzenleme yapılmıştır (Kara, 2017). Türkiye, Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni 1990 yılında imzalamıştır. Ayrıca 4857 sayılı İş Kanunu ile 15 yaşını doldurmayan çocukların çalıştırılmasını yasaklanmıştır (Gökalp, 2012). Çocuk işçiliğini önlemeye yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde yasal mevzuatlar olsa da çocuk işçiliği sorunu tam anlamıyla çözülememiştir (Yüceol, 2022). Var olan bu toplumsal sorun hem modern toplumlarda hem de geleneksel anlayışı benimseyen toplumlarda hala güncelliğini korumaktadır. Çocukların çalışma hayatında yer almasının en önemli sebebinin yoksulluk olduğu göz önüne alındığında çocuk işçiliğinin özellikle gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerin problemi olduğu söylenebilmektedir.

UNICEF tarafından yayınlanan raporda dünya genelinde 160 milyon çocuğun başka bir değişle her on çocuktan birisinin çalıştığı ve pek çoğunun da ailelerdeki ekonomik yetersizlikler nedeni ile çalıştırılma riski ile karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir (UNICEF, 2023). ILO ve UNICEF'in ortak yayınladığı "Milyarlarca neden: Çocuklar için evrensel boyutta sosyal koruma oluşturmaya yönelik acil ihtiyaç" başlıklı raporda 5-17 yaş grubu tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısının 2016 yılından günümüze kadar olan süreçte 6,5 milyon artarak 79 milyona ulaştığı ifade edilmektedir. (ILO&UNICEF, 2021). Çocuk işçi olarak çalıştırılan çocukların yaklaşık %50'sinin güvenlik ve sağlık alanında problemler yaşadığı ve gelişimlerinin olumsuz etkilendiği belirtilmiştir (UNICEF, 2023).

TÜİK'in verilerine göre Türkiye'deki 5-17 yaş grubu çocuk nüfusu 16 milyon 457 bin kişi olduğu ve ekonomik faaliyet gösteren çocuk sayısının 720 bin olduğu belirtilmiştir. Çalışan çocukların %30,8'inin tarım sektöründe, %23,7'sinin sanayi sektöründe ve %45,5'inin ise hizmet sektöründe çalıştıkları tespit edilmiştir. Aynı raporda 5-17 yaş grubu çalışan çocukların "çalışan çocukların çalışma nedeni" yüzdeler olarak değerlendirilmiştir. Çocukların %35,9'unun "ev içinde ekonomik faaliyetlere yardımcı olmak", %34,4'ünün "iş öğrenmek, meslek sahibi olmak", %23,2'sinin "hane halkı gelirin katkısında bulunmak" ve %6,4'ünün ise "kendi ihtiyaçlarını karşılamak" amacıyla çalıştıkları görülmüştür (TÜİK, 2020).

Tablo 1: 5-17 yaş grubu çalışan çocukların çalışma nedenleri (TÜİK, Çalışan Çocuklar Anketi, 2019)

Covid-19 Döneminde Çocuk İşçiliği

2019 yılında ortaya çıkarak hızlı yayılan Covid-19 salgını, geçmişte yaşanan salgınlardan sosyolojik olarak ayrılmaktadır. İnsanlık tarihinin yaşadığı çok daha büyük salgınlar olsa da bilinirlik ve insanlarda bıraktığı korku ve panik duyguları nedeniyle Covid-19 salgını diğer salgınlardan farklı bir yerde durmaktadır. Birçok sınırlama ve kısıtlamaya rağmen koronavirüsün tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılmasının başlıca sebebi olarak küresel ekonomi düzeninin küreselleşme sürecine girmesi gösterilmektedir (Eroğlu, 2020). Virüsün hızlı bir şekilde yayılması başta sağlık sektörü olmak üzere birçok alanı etkilemiştir. Bu alanlardan bir tanesi de ekonomi piyasasıdır. Pandemi döneminde uygulanan kısıtlamalar, ülke genelinde ekonomik krize sebep olmuştur. Artan kriz sebebiyle üretim faaliyetleri durmuştur. İşsizlik artmış, ülkelerin finans sistemleri etkilenmiştir (Eryüzlü, 2020). Ekonominin sekteye uğraması yoksulluk olgusunu arttırmış, bu durumdan en çok yoksul ve orta gelirli aileler etkilenmiştir (Ay, 2020). ILO verilerine göre 2020 yılında hali hazırdaki 582 milyon yoksul çocuğun yanına 142 milyon yoksul aile eklenmiştir (ILO&UNICEF, 2021). Ailelerin bu tür kriz durumlarında başa çıkma mekanizması olarak çocuk işçiliğine yöneldiği bilinmektedir (Duryea, Lam&Levison, 2007). Covid 19 salgını sürecinde eğitime ara verilmiştir. Okula gitme seçeneğinin ortadan kalktığı durumda çocukların çalışma olasılıkları artmaktadır. Çocuklar ücretli olarak çalışmaya başladıklarında çoğunlukla eğitimleri yarım kalmaktadır. Nitekim artan yoksulluğa bağlı olarak çocuklar aile ekonomisine katkıda bulunmak için çalışmak durumunda kalmıştır. ILO ve UNICEF tarafından 2021 yılında yayımlanan raporda çocuk işçilerin sayısının son dört yılda yaklaşık 9 milyon arttığı ve dünya genelinde çalışan çocukların sayısının 160 milyona ulaştığı, 20 yıldır ilk kez çocuk işçiliği ile mücadele sürecinin durakladığı bildirilmiştir (UNICEF, 2021).

Çocuk işçiliğinin temel nedeni olan yoksulluk, Covid-19'un beraberinde getirdiği ekonomik kriz ile birlikte çocuğun emek piyasasına girmesinin önünü açmıştır. Covid-19 döneminde artan yoksulluk ile çocuk işçiler için durum daha da kötüleşmiş, daha ağır işlerde ve daha uzun süreler çalıştırılmışlardır. Çocuklara yetişkinlere göre daha çok iş için daha düşük ücret ödenmesi işverenin maliyetini düşürmekte, bu da üretim ve hizmet sektörlerinde çalıştırılmak üzere çocuk işçilerin tercih edilmesine sebep olmaktadır. Bu dönemde çalıştırılan çocuklar, hem yetişkinlere göre daha düşük ücret almış hem de sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır (Parlak&Güler, 2022). İnsan Hakları İzleme Örgütü Covid-19 döneminin etkilerini araştırmak

için Gana, Nepal ve Uganda’da yaptığı saha çalışmalarında yaşları 8-17 yaş arasında olan 48 erkek ve 33 kız çocuk ile görüşme yapmıştır. Düşük gelirli aileden gelen 81 çocuk, pandemi sürecinde ailelerinin işsiz kaldığını ve bu yüzden de ekonomik kriz yaşadıklarını, yiyecek alamadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen çocuklardan bazıları salgın dönemi öncesinde de çalıştığını; birçoğu ise Covid-19 döneminde ailesine ekonomik olarak destek olmak ve aç kalmamak için çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir (Human Rights Watch, 2021). ILO’nun 2020 yılında yayınladığı raporda Brezilya, Fildişi Sahili ve Mısır gibi ülkelerde Covid-19 döneminde çocuk işçiliğinin arttığı bildirilmiştir (ILO&UNICEF, 2021). Pek çok raporda okulların kapalı kaldığı sürecin çocuk işçiliğinde artışa yol açtığı vurgulanmıştır. Sekiz Batı Afrika ülkesini içeren bir çalışmada çocuklar sürekli okul olmadığı için çalıştıklarını belirtmişler, uzaktan eğitime devam etseler de evde bulunmalarının ailelerine yardım etmek için çalışmaları yönündeki beklentiyi değiştirmediklerini ifade etmişlerdir. Burkino Faso’da okul kapalıyken çocukların denetimsiz kalmamaları için mermer madenlerinde ebeveynleriyle birlikte çalıştırıldığı bildirilmiştir (Vision, 2020). Cinsiyetler açısından değerlendirildiğinde kız çocuklarının okula gitme sürecinin daha çok etkilendiği ve bu çocukların aile içi şiddet, ihmal ile ücretsiz ev işçiliği de dahil olmak üzere çocuk işçiliği gibi istismlara açık hale geldiği bildirilmiştir (Demir, 2022).

Sonuç ve Öneriler

Çocuk işçiliği, yetişkin işsizliğinden kaynaklanan toplumsal bir sorun olmakta ve işverenler maliyeti ucuz olan çocuk emeğini tercih etmektedirler (Çöpoğlu, 2018). Geçmişten günümüze kadar olan süreçte her toplumda çocuk işçiliği var olmuştur ve artmaya devam etmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile birlikte çocuk işçiliği sorunu üzerinde durulmuş ve çocuğun çalışması bir hak ihlali olarak değerlendirilmiştir. Hem Birleşmiş Milletler hem de ILO çocuk işçiliği üzerinde çalışmalar yapmış ve çocuk işçiliğini tetikleyen etmenler hakkında raporlar hazırlamışlardır. Bu raporlara göre dünyada ve ülkemizde yoksulluk sorunu çözülmeden çocuk işçiliği ile mücadele etmek mümkün görülmemektedir. Çünkü çocuk işçiliği hem modern toplumlarda hem de geleneksel toplumlarda evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin yaşadığı ekonomik sorunlar çocukları da etkilemektedir. Çocuklar, “ailelerine destek olmak için” çalıştırılabilmektedir. Bu durum çocuğun fiziksel bütünlüğünü bozacağı gibi psiko-sosyal açıdan gelişimini de olumsuz etkileyecektir. Sadece kriz dönemlerinde değil tüm dönemlerde çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında ILO, çocuk işçiliğiyle mücadele konu-

sunda 2025 yılına kadar yapılacak olan araştırmalarda dört temel faktörden bahsetmektedir. Bu faktörler; yasal düzenlemeler, işgücü piyasaları, sosyal koruma ve eğitimidir (Yüceol, 2022).

Çocuk işçiliği Covid-19 döneminde, yaşanan ekonomik kriz, artan yoksulluk ve eğitim sürecinin kesintiye uğramasına bağlı olarak özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde artış göstermiştir. Covid-19 döneminde eğitim sürecinin kesintiye uğraması nedeniyle okul dışında kalmış, ücretli işçi olarak çalıştırılan çocukların tekrar okullaştırılması sağlanmalıdır. Okula dönüşün sağlanamaması önümüzdeki yıllarda çocuk işçiliği ile mücadeleyi zorlaştıracak, geçici bir durum olarak başlayan işçiliğin kalıcı hale geçmesine sebep olacaktır. Okula dönüşü hızlandıracak kampanyalar planlanmalıdır. Ailelerin kriz dönemlerinde yoksullukla başa çıkmak için çocuk işçiliğine sığınmalarının önüne geçecek tedbirlere ihtiyaç bulunmaktadır. Savunmasız durumdaki ailelere çocuk yardımı gibi mali destekler sağlanmalıdır. Kriz dönemleri dışında çocuk işçiliği sorununun görünür kılınması ve var olan yasal düzenlemelerin uygulanmasının sağlanması gerekmektedir. Müdahalelerin başarılı olabilmesi için hükümetlerin yanı sıra sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin de sürece destek vermesi önem arz etmektedir. Covid-19 salgınının çocuklara etkisi konusunda daha çok çalışma yapılmasına ve başta okul terk olmak üzere pandemi döneminden bu zamana devam eden sorunlara, önce kısa vadede sonra uzun vadede kalıcı çözümler geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Fadime Kübra Ozan

Sevinç Pehlivan Sütü

Kaynakça

- Avşar, Z. & Ögütoğulları, E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 9-40. <https://dergipark.org.tr/pub/sgd/issue/28019/297505> adresinden alındı.
- Ay, Z. B. (2020). *Yaşanan Sağlık Krizi ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği*. Acedemia: https://www.academia.edu/44484307/YA%C5%9EANAN_SA%C4%9ELIK_KR%C4%B0Z%C4%B0_VE_T%C3%9C-RK%C4%B0YEDE_%C3%870CUK_%C4%B0%C5%9E%C3%87%C4%B0L%C4%B0%C4%9E-%C4%B0 adresinden alındı.
- Aykaç, H. B. (2016). Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği. *TBB Dergisi*, (116), 335-383.
- Berigel, S. & Eroğlu, İ. (2019). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Özel sayı), 39-56.
- Budak, F. & Korkmaz, S. (2020). Covid-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*(1), 62-79. doi:10.35375/sayod.738657
- Çöpoğlu, M. (2018). Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5), 671-685. doi:10.18506/ane-mon.397136
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye'de Çocuk İşçiliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(14), 357-398.
- Demir, A. (2022). COVID-19 ve çocuklar. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, 3(3), 19-42.
- Doğan, B. K. & Çiftçi, D. B. (2021). Koronavirüs Pandemisinin Ağır Laştırıcıları: Çalışan Çocuklar. *Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi*. Nevşehir: ICCET '21.
- Duryea, S., Lam, D. & Levison, D. (2007). Effects of economic shocks on children's employment and schooling in Brazil. *Journal of Development Economics*, 84(1), 188-214. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2006.11.004>.
- Erbay, E. (2008). *Çocuk İşçi Olmak - Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bakış*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Erdoğan, E. & Semerci, P. U. (2019). Türkiye'de 2000 Sonrası Akademik Yazında Çocuk İşçiliği Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 4(63), 2503-2538.
- Eroğlu, E. (2020). Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236. doi:10.30927/ijpf.803572
- Eryüzlü, H. (2020). COVID-19 Ekonomik Etkileri ve Tedbirler: Türkiye'de "Helikopter Para" Uygulaması. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 10-19. doi:10.46737/emid.745621
- Gökalp, Ö. T. (2012). Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 2(1), 125-135.
- Human Rights Watch. (2021). "I must work to eat": COVID-19, poverty, and child labor in Ghana, Nepal and Uganda. 6 Ekim 2023 tarihinde <https://www.hrw.org/report/2021/05/26/i-must-work-eat/covid-19-poverty-and-child-labor-ghana-nepal-and-uganda> adresinden alındı.
- ILO ve UNICEF. (2021). *Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. 28 Kasım 2023 tarihinde https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/?_gl=1*16vf52b*_ga*Mzk4MjU3MTg2LjE2ODYwNzI4NDk.*_ga_ZEPV2PX419*MTcwMTEwODMxNy44LjEuMTcwMTEwOTEzNC40Mi4wLjA adresinden alındı.
- International Labour Organization. (2013). 6 Eylül 2023 tarihinde ILO: <https://www.ilo.org/ipeoc/facts/lang-en/index.htm> adresinden alındı.
- Kara, B. (2017). Çocuk İşçilerin Nörolojik Sorunları. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 16(62), 56-64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/msg/issue/49188/627904> adresinden alındı.

- Koçak, Z., & Harmancı, H. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde ailede ruh sağlığı. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*(5), 183-207.
- Marraro, G. A., & Spada, C. (2020). Consideration of the respiratory support strategy of severe acute respiratory failure caused by SARS-CoV-2 infection in children. *Zhongguo Dang Dai Er Ke Za Zhi*, 22(3), 183-194. doi:10.7499/j.issn.1008-8830.2020.03.002
- Parlak, N. K., & Güler, Ç. U. (2022). COVID-19 gölgesinde çocuk işçiliği. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 49-66. doi:10.17218/hititsbd.1063687
- Sarman, A., Tuncay, S., & Sarman, E. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde medyanın 3-18 yaş arasındaki çocuklar üzerindeki olumsuz psikolojik etkisinin önlenmesi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(Özel Sayı), 69-75.
- Şahin, L. (2012). Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 103-118.
- Şimşek, T., Barışık, S., & Ege, T. (2016). Türkiye’de çocuk işçiliği ve ekonomik etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 161-179.
- TÜİK. (2020). 6 Ekim 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (6 Eylül 2023). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- UNICEF. (2021). 6 Ekim 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCitenleri/%C3%A7ocuk-%C5%9F%C3%A7ilerin-say%C4%B1s%C4%B1-20-y%C4%B1ld%C4%B1r-ilk-kez-artarak-160-milyona-%C3%BCkseldi-uluslararası%C4%B1> adresinden alındı.
- UNICEF. (2023). 6 Ekim 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/> adresinden alındı.
- UNICEF. (2023). 28 Kasım 2023 tarihinde https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCitenleri/unicef-t%C3%BCrkiye-%C3%A7ocuk-%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fini-ortadan-kald%C4%B1rmaya-%C3%B6nelik-ulusal-stratejileri#_ftn1 adresinden alındı.
- Verza, M., Valdez, C., & Costa, W. (2020). 6 Ekim 2023 tarihinde AP News: <https://apnews.com/article/virus-outbreak-pandemics-mexico-india-united-nations-ab80ad40160b0b255e3dc68d-11360b44> adresinden alındı.
- Vision, W. (2020). 29 Kasım 2023 tarihinde Act Now: Experiences and recommendations of girls and boys in West Africa during COVID-19: www.wvi.org/sites/default/files/2020-11/5-WV-WARO-Report-29-10-20.pdf adresinden alındı.
- Yığıtbaş, Ç., Koçak, M., & Yaman, Ç. (2021). COVID-19 Pandemisinin Çalışan Çocuklara Olası Etkisi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırması Dergisi*, 1(1), 83-92.
- Yıldız, A., & Vural, R. A. (2020). Covid-19 pandemisi ve derinleşen eğitim eşitsizlikleri. *Türk Tabipleri Birliği Covid-19 pandemisi altıncı ay değerlendirme raporu*, 556- 565.
- Yüceol, H. M. (2022). COVID 19 pandemi süreci sonrasında çocuk işçiliğinde genel durum ve politika önerileri . *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 40-53. doi:10.55044/meusbd.1077513
- Zandifar, A., & Bedrfam, R. (2020). Iranian mental health during the COVID-19 epidemic. *Asian J Psychiatr*, (51), 1-2. doi:10.1016/j.ajp.2020.101990